

Machiavelli și Esposito. Esposito *despre* Machiavelli

[Machiavelli and Esposito. Esposito *on* Machiavelli]

Viorella MANOLACHE

Abstract: *The present study/article details the partition method/strategy used by Roberto Esposito in The Origin of the Political. Hannah Arendt or Simone Weil? (2017), in a double re-contextualized sense. The first considers the valorization of reintegrative structures (involving “the and rule”), of reconstituting a common ideational ground, by completing-and-difference, specifying that Machiavelli and Esposito are representative Italian thinkers able to approach, to lead and to deepen the meanings of the connection established between the terms actualită - l’attuale. The second comment concerns the formula of reporting Esposito to Machiavelli, about Machiavelli considering the origin as an interpretive nucleus, involving the premise – about Machiavelli = back to Machiavelli; starting from Machiavelli and/or from Machiavelli facilitating the relation origin-history-actuality. The Italian group from Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy (2012) starts with Machiavelli and stops at Esposito, the last philosopher opening the contact, that of a “mysterious convergence”, of distance/closeness, which through such an exegesis, interferes and continues.*

Keywords: *Machiavelli and Esposito; Esposito on Machiavelli; Italian Philosophy; Italian Difference.*

Cadru introductiv – metoda partiției

În *The Origin of the Political. Hannah Arendt or Simone Weil?*¹, Roberto Esposito aplică, elaborat și punctual, metoda de contracarare a comparației tipologice, în sine, într-un demers pe care îl etichetează drept schematic, simplist și reduționist, și evită premeditat mecanica/operația juxtapuneriilor imediate, instrument care, prin re-considerare și prin eva-

luare directă, eșuează la rândul-i în a descrie și în a expune semnificația strategic-ideatică reală. Filosoful italian pledează în favoarea actului de coimplicare deliberată, cu situații de convergență, depistate în „extinderile de sens și de înțeles”, în „variațiile conceptuale”, în „punctele de acces și de survol”, toate acestea constituind oportunități similare de depășire a contrapunctelor identificabile în intervalul lui *între/dintre*, în favoarea

unui demers ghidat de dinamica surmontării reciproce.

Strategia esposito-iană proiectează evaluativ o narațiune particulară – pe de o parte, existențial-intelectuală, pe de altă parte, moral-civică, care – intersecta(n)te-chiar-de-la-distanță – dispun de elementele arhitecturale ale unei abordări specifice, angrenate decisiv unui *locus comun: dimensiunea gândirii*. Prefața lui Roberto Esposito reafirmă tocmai acest determinism necesar – „Dacă aș fi scris această carte astăzi, m-aș fi oprit mai mult asupra sensului pe care ambele gânditoare (Hannah Arendt sau Simone Weil – s.n.) îl atribuie dimensiunii gândirii. Mai precis, aș fi subliniat caracterul său nesubiectiv”² –, în sensul în care există un spațiu nedisjunct al gândirii, nemonopolizat/nemonopolizabil, localizat în segmentul tensionat al intervalului *între/dintre* trecut și viitor, în planul-de-depășire al conștiinței personale, deplasabil de la interior înspre exterior, în fapt, un *nod* interpersonal de implicare reciprocă.

În juxtapunerea (co)implicativă, pe care o propune Roberto Esposito, primează eficiența unei unități semantice paradoxal-disjunctive, inducând – doar până la un punct – o relaționare succesivă: „regula lui sau” – Hannah Arendt sau Simone Weil – care devine în contextul dat, mai mult decât „semnul unei întâlniri ratate” (a neșansei de a se întâlni s.n.), și Hannah Arendt și Simone Weil „generându-și gândirea în cercuri distincte și îndepărtate”, subsumând actul generativ-ideatic unei „zone

imperceptibile de contact, unei tangente invizibile, unei forme de convergență misterioasă (...), unei distanțe aproximative, care, totuși, se leagă”.

În *intervalul lui ori*, Roberto Esposito plasează raportul coordonării disjunctive și copulative, ca evidențiere, selectare, corespondență, dar și ca formulă de indicare a separației și a continuității: „(...) Hannah Arendt și (s.n.) Simone Weil: fiecare gândește în inversul gândului celeilalte, în umbra luminii celeilalte, în tăcerea vocii celeilalte, în golul plenitudinii celeilalte. A gândi ceea ce exclude gândul celeilalte nu ca pe ceva străin, ci, mai degrabă, ca pe ceva care pare de neconceput și, care, tocmai din acest motiv, rămâne de gândit. Tocmai acest *rest*, această *graniță*, această *partiție* care se împarte în timp ce se unește, și se separă în timp ce se combină, face obiectul analizei mele”³.

Urmând aceste indicații de metodă, prezentul articol se va orienta, la rândul-i, pe recursul la un dublu set de instrumente: pe de o parte, o structură *reintegrativă* („regula lui și”), de reconstituire a unui teren ideatic comun, prin completare-și-diferență – *a împărți în timp ce unește* –, în sensul în care Machiavelli și Esposito sunt gânditorii italieni apti a prefigura, a conduce și a aprofunda trăsăturile particulare ale conexiunii *attualità - l'attuale*; pe de altă parte, procedeul prin care Esposito se raportează la Machiavelli, vorbind *despre* Machiavelli – *a separa în timp ce se combină* –, pornind de la

origine, ca act intensiv, în intimitatea căreia operează funcțional postulatul – *despre Machiavelli = înapoi la Machiavelli; pornind de la Machiavelli sau/și de la Machiavelli la* – se vrea o variantă de soluționare a relației stabilite între conceptele *origine-istorie-actualitate*, certificând, astfel, aserțiunea potrivit căreia, „singura modalitate a istoriei de a se salva este *întoarcerea la* (s.n.) *origini, în* (s.n.) *punctul care conservă intactă capacitatea sa regenerativă*”⁴.

„Regula lui și”: Machiavelli și Esposito

*Portretul de grup*⁵, pe care îl propune Roberto Esposito, în volumul *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*, îi permite să recurgă la un triplu registru analitic.

Primul reprezintă filosofia italiană, ilustrată de contextul și arealul ideatic care facilitează recursul la modalitatea de numire/identificare a circumstanțelor reprezentative/a *variatiilor conceptuale*, cu efect autogenerativ, de revedere ordonatoare a tensiunilor *geofilosofiei* (Deleuze) și ale *genealogiei* (Foucault). În opinia lui Roberto Esposito, „diferența italiană”, interpretată ca fond *geofilosofic*, conjugat cu forma spațiului geografic și amprentat de/cu semnele națiunii, este indicat să fie inclusă în definiția conceptuală a modernității, având drept corolar statul.

Al doilea registru are în vedere precizarea *mărcii (filosofiei)* proprii a sistemului conceptual al lui Esposito,

prin etalarea directoare a „extinderilor de sens și de înțeles”, potrivit cărora, filosoful analizează, comentează și revalorifică *diferența* gândirii italiene, asigurându-i continuitatea, prin indicarea unui set de poziționări specifice: pe de o parte, ipostaza de *gânditor și interpret* neutralizant; pe de altă parte, rolul de *filosof*, element component (auto-integrat, prin opțiunea analitică asumată, în derularea temelor majore ale filosofiei politice italiene) al portretului de grup al gânditorilor italieni; etalon al sistemului de a gândi și de a proiecta abordarea (italiană a) *diferenței în diferență*.

Al treilea valorifică interesul explicit pentru un anumit aspect/coeficient *cantitativ* al filosofiei, constatările lui Esposito evidențiind faptul că *diferența filosofiei italiene* nu suferă de repetitivitate și/sau de auto-referențialitate, originalitatea (modernă, dar și pre-Carteziană, „civilă”, mai degrabă, decât metafizică a) filosofiei italiene constând în afirmarea unui *alt* orizont teoretic, capabil să depășească celebrarea postmodernă a propriei agonii și să-și restrângă funcționalitatea, într-un mod afirmativ⁶.

Dimensiunea istorică a filosofiei italiene – co-extensivă (auto-)semnificațiilor teoretice pe care le implică – coexistă cu inflexiunile eroico-profetice, amplificare concretizată în parcurgerea unui traseu ideatic, de la Dante *prin* Machiavelli, Vico, Cuoco, Mazzini și Gioberti, avându-i ca repere de destinație pe Spaventa și Gentile, cu intervale explicative, de punctare a ceea ce Roberto Esposito denumește prin actul de „spiri-

tualizare progresivă a națiunii”, *nod* corespunzător al accentului deferit „naționalizării spiritului”. Ceea ce persistă este însă atributul universal identificabil în structura național-originală, cel care definește și proiectează-prin-extindere toate formele de gândire, parte a orizontului interpretativ numit, *diferența italiană* constând în demersul de echivalare al „conștientizării reflexive” cu acela al „vocației profund afirmate”⁷. În corpus-ul operei lui Machiavelli, al lui Cuoco sau Leopardi, Esposito identifică prevalența explicativă, de poziționare în raport cu un context obiectual, reprezentabil prin intermediul unui lexic care transcende domeniul filosofiei, *diferit* și capabil de a se reconstitui prin adaptabilitatea (cultivată) la solicitările de ordin politic, istoric sau poetic, proces director pentru transgresarea *dimensiunii gândirii* printr-un act complicat și agravat de gândirea abstractă sau de ermetizările logico-metafizice. Conversia și adaptarea survenite se justifică prin chiar mecanica de raportare a *diferenței* la datele realității-în-mișcare⁸.

Roberto Esposito enunță și aprofundează (în *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*) direcția, coordonatele și sensul evaluărilor-interpretative specifice *diferenței* filosofiei italiene, surprinse în dialectica teritorializare - deteritorializare, marcată de caracterul intensificat *geofilosofic*. *Diferența* (prin raportare la *medium*-ul ideatic francez, spaniol, englez sau german) rezidă în capacitatea de a

preceda, prin „*marea filosofie* (s.n.) a lui Machiavelli, Bruno, Campanella, Galileo și Vico”, realitatea formării statului național. Preeminența germinată de/prin descentralizare și fragmentare politică este, astfel, localizată în afara națiunii și a statului, fiind privată de nuclee geopolitice ca *locus*-uri comune, dar responsabilă de o serie de experiențe intelectuale, subsumate demersului de producere și de difuzare a gândirii italiene: „...filosofia italiană a avut dintru-început un traseu diferit (...) nu doar prin *întoarcerea la principii* [ritorno ai principii] a lui Machiavelli, drept instrument de restabilire a vieții politice și statale sănătoase, sau prin *întoarcerea* [ricorso] operată de Vico, necesară și utilă unui nou ciclu istoric. Fără a se întoarce în interior într-o/printr-o atitudine conservatoare și, astfel, proiectându-se dincolo de pragul modernității, întreaga gândire italiană, de la Bruno la Leopardi, caută în înțelepciunea celor din vechime cheile de acces pentru a interpreta ceea ce îi este apropiat, propriu și național. Inclusiv principiul lui Croce, potrivit căruia *istoria trecută este istorie contemporană*, poate fi lecturat ca parte a actualității originarului”⁹.

Sferele de gândire complementar-asociate – *politică, istorie și viață* – devin structuri ideatice coimplicate, a căror aplicare modificată livrează paradigme extinse de sens. *Adevărul efectiv al lucrurilor*, pe care îl propune Machiavelli, traduce în sine „caracterul inevitabil conflictual al planului imanenței, care, ca atare,

ocupă întregul spațiu al realității”. Esposito insistă asupra evidenței potrivit căreia, politica este apanajul indivizilor, abstract-inseparabilă de dinamica funcțională la nivel colectiv, perspectivă pe care Croce – pornind *de la Machiavelli* – o atribuia „gândirii forței”, iar Gramsci o raporta la figura icastică a principelui, îndeplinind rolul „anticipării partidului politic” și al prefigurării „actului de *a lua parte* [prendere parte] și de a fi *partizanul* [parteggiare] realității modelate de preeminența conflictului”¹⁰. Esposito punctează, astfel, dinamica fenomenului: *diferența italiană* cultivă un sens particularizat de opoziție internă, fără ruperea unității și a ansamblului interior, opozabil structurii pe care nu o slăbește.

Sunt/pot fi Vico, Machiavelli și Bruno interconectați?, se întreba același Roberto Esposito, în tentativa de identificare a trăsăturilor fundamentale (*diferențiale*) ale filosofiei italiene, considerând că un răspuns *afirmativ* rezidă în chiar revenirea la specificitatea operei, a biografiei și a limbajelor utilizate, toate acestea fiind parte constitutivă a unui *încomun* general, cu efecte/*diferențe* specifice: „la nivel pur textual, Vico nu a făcut vreodată vreo referire directă la Bruno și, chiar în mai multe rânduri, a lansat o critică fermă la adresa lui Machiavelli. Totuși, nu așa se pune problema. Dacă sunt citite pe fondalul cunoașterii filosofice a vremurilor lor, ni se relevă câteva caracteristici comune. Pentru început, alegerea de a folosi limba populară

este ceva care transcende cu mult o simplă opțiune stilistică (...)”¹¹. Recursul la istorie este cuantificabil doar la Vico. Este adevărat, însă, că Machiavelli și Bruno privesc cadrul uman în termeni de evoluție, dar abordarea acestora nu deschide un orizont complet istoric (...), cu interes aluziv în efectul de repetare circulară care sfârșește prin a înăbuși noutatea prezentului pe urmărirea predefinită a trecutului (...)”¹². Am văzut că autori diferiți precum Machiavelli, Vico și Bruno sunt conectați într-un orizont comun prin angajamentul pe care îl au cu originea (...) atât lăsată în urmă, cât și proiectată înainte”¹³.

Coordonatele gândirii italiene sunt reprezentate de trei paradigme articuloare de semnificație, cu reflexe emanate de *centrul politic* (*imantizarea* conflictului), de *nucleul istoric* (*istoricizarea* non istoricului) și de *esența domeniului vieții* (*mundaneizarea* subiectului). Dacă *nodul politic* îi vizează pe Machiavelli, Leopardi, Gentile, Tronti, Cacciari sau Negri, *dimensiunea istorică* îi menționează pe Vico, Cuoco, Gramsci, Del Noce, Vattimo sau Agamben, iar *domeniul vieții* îi reunește pe Bruno, de Sanctis, Croce și pe însuși Esposito, atunci tabloul de grup ilustrativ reușește să ne convingă că *Machiavelli și Esposito sunt, cu adevărat, două caput-uri care focalizează privirea și captează interesul/atenția filosofiei*.

„Regula lui despre”: Esposito *despre Machiavelli*

„Regula lui despre” se cere a fi lecturată aplicat, drept act de evidențiere, de completare, de corespondență, și de indicare a continuității: [aici] Roberto Esposito *despre Niccolò Machiavelli*, în sensul indicial esposito-ian, este comparat cu principiul „gândirii despre celălalt, în umbra luminii celuiilalt, în tăcerea vocii celuiilalt, în golul plenitudinii celuiilalt”. Capitolul *dedicat lui/ despre Machiavelli* din *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy* („The Power of the Origin” – „The Order of Conflict” pp. 112-142) se axează tocmai pe evidențierea raportului exprimat de *origine-actualitate*, drept mecanism al *partiției*, asemenea unui filtru ghidant al analizei, specific obiectului analizei esposito-iene – *a vorbi despre Machiavelli* și, astfel, capabil de a poziționa și inventaria ceea ce, la nivelul gândirii, „se împarte în timp ce se unește, și se separă în timp ce se combină”.

Regula enunțată ilustrează [aici] însăși strategia pe care o cultiva Machiavelli, prin sugestia de a se poziționa pe un alt nivel, pentru a se raporta la actul cunoașterii, fiind convins că dimensiunea gândirii este independentă în relația cu propriul obiect: „gândirea lui Machiavelli nu este și nici nu s-a străduit niciodată să fie o filosofie politică – în sensul unui fundament filosofic al politicii. Mai degrabă, este o reflecție radicală asupra existenței, în dimensiunea sa inevitabil conflictuală”¹⁴.

Tușele considerate disonante în gândirea lui Machiavelli se perpetuează prin chiar situarea filosofiei politice moderne în centralitatea dispozitivului suveran al neutralității conflictului, Machiavelli chestionând însăși suveranitatea în a cărei rază concentric-incidentială a pivotat întreaga teorie a politicii moderne. Potrivit acesteia, singura modalitate de a proteja relația dintre ființele umane de riscul dizolvator care le amenință este de a anihila relația ca atare, înlocuind-o cu o ordine artificială, bazată pe ipoteză și acțiune și etichetată de Esposito, una rigid imunitară¹⁵. De aici rezidă *diferența* lui Machiavelli, identificată și demonstrată de Esposito, printr-o nouă paradigmă, similară unei abordări eterogene, prin referire la teoria incipientă a suveranității și la teologia politică secularizată. Este vorba despre o ontologie binară, care decretează că tot ceea ce află la origine – aceeași origine la care trebuie să se întoarcă corpul politic atunci când forța sa vitală se estompează – nu se corelează cu un singur principiu organizator, ci, mai degrabă, corespunde unei confruntări între puteri/potențialități opuse¹⁶. Ordinea, pentru Machiavelli, este inerent conflictuală, marcată de o determinare formală: „teoria principelui, în diferența sa aparentă cu logica republicană a *Discursurilor*, trebuie înțeleasă în termeni instituționali și constitutivi, împinși din planul imanenței de excepționalitatea unei situații care, altfel, este neguvernabilă – când statul de drept epuizat nu mai reușește

să se reînnoiască, singura modalitate de a-și recâștiga puterea pierdută este reactivarea potenței [potenza] originii (...), prin intermediul unei subiectivități politice capabile să întruchipeze vitalitatea și impulsul productiv în vortexul crizei”¹⁷.

Esposito supune „regula lui despre” unei duble interpretări: conferirea unei direcții analitic – elucidante a relației (problematic) Machiavelli – filosofie, opera acestuia fiind, deopotrivă, acceptată drept eterogenă, prin raportare la formele canonice ale limbajului filosofic, și, în egală măsură, fascinantă, ambele perspective interpretative, fiind considerate de Esposito „enigme de raportare”. Atunci când abordează „regula *despre* Machiavelli”, Esposito se detașează de interpretările menționate, modificând scopul și schimbând metoda – și depășește blocajele în inventarierea caracterului filosofic al operei lui Machiavelli, prin examinarea și decretarea incapacității filosofiei moderne (în sine, Renașterea italiană rămâne amprentată de apetența pentru non-filosofic, pentru o amplasare în exterioritatea filosofiei, și prin aceasta definindu-se o filosofie interrelaționantă cu propriul orizont) de a răspunde articulat provocării radicale pe care gândirea lui Machiavelli (congenială gândirii italiene) a lansat-o.

Esposito *despre* Machiavelli presupune, în acest context, o abordare extinsă, aplicată *de la origine la actualitate*, recalibrând „regula lui despre”, în ideea unei filosofii capabile să producă „un act de gândire în sine, sau gândire în acțiune, ca parte

a unei teorii care este în întregime absorbită de materialitatea obiectului său”. Filosofia lui Machiavelli este una părtinitoare, deci non-neutră, ignorând principiul neutralității în jurul căruia se construia, etapizat, filosofia politică modernă, receptată drept act co-participativ la soluționarea problemelor prezentului: „Machiavelli a răsturnat relația de dominație – prioritate dintre teorie și practică, adaptând concretul la propriile moduri de expresie și (...) a permis gândirii sale să fie pătrunse de real până la asumarea sa ca atare (...). Aceasta este sursa incongruențelor – între principiul invarianței timpurilor și principiul schimbării perpetue – ceea ce conferă forță scrierilor sale, tocmai pentru că reproduce o trăsătură enigmatică a aceleiași realități”¹⁸. Relevantă în cazul lui Machiavelli rămâne, după părerea lui Roberto Esposito, contingenta evenimentelor imprevizibile, felul și modalitatea în/prin care acestea afectează chiar ordinea reprezentării, destabilizând-o, prin amalgamarea semantică a instituțiilor și puterilor, a corpurilor și pasiunilor, a indivizilor și a maselor¹⁹.

Meritul lui Machiavelli, așa cum consemnează Esposito, în accepția lui *despre*, rezidă în proiectarea originii ca act coextensiv al procesului pe care acest punct/nod de start l-a generat, proiectarea în datele ulterioare, reactivând-o, și etalându-i formula unicității: pentru Machiavelli, a susține originaritatea politicii coincide cu a afirma că aceasta nu are origine, „că nu există nimic pre-politic, cum ar fi starea de natură (...),

în sensul în care politicul domină întregul orizont al realului: nu există nimic înainte sau după el, niciun început preconizat, niciun sfârșit previzibil. (...) Prezentul – cel care captează, în totalitate, atenția lui Machiavelli – nu este, cu siguranță, opera unui subiect individual sau, cu atât mai puțin, a unor indivizi uniți printr-un contract fondator; mai degrabă, este rezultatul momentan, întotdeauna reversibil al unei ciocniri între puterile care își exercită, rând pe rând, dominația²⁰.

Despre Machiavelli devine, în interpretarea lui Esposito, pe de o parte, o metodă de a-l lectura pe Machiavelli în spiritul intens literal al perspectivelor emise (mai mult decât recursul la simple tehnici de conservare ale puterii, în sensul în care între putere și viață nu există vreo distanță absolută, vreun decalaj radical); iar, pe de altă parte, permite relocalizarea atenției interpretativ-analitice pe un plan subiacent (utilizarea lexiconului biologic în descrierea diferitelor regimuri politice).

Fundamentală este metoda prin care Machiavelli a preluat-prin-schimbare-decisivă metafora stat-corp, atașându-i variații și variabile dinamice (fizionomice, în defavoarea anatomiei), cu interes nu în dispunerea organelor, cât în modul sugestiv de funcționare al acestora: corpul politic nu mai prezintă, pentru Machiavelli, distincții ierarhice semnificative, ci reprezintă un tot unificat a cărui sănătate derivă din relația stabilită și întreținută cu diferitele sale părți: un corp cu „mai multe părți” are „o viață

mai lungă”. Elementul decisiv al *diferenței* – prin raportare atât la literatura Renașterii, cât și la operele/scrierile secolului al XVII-lea – este cuantificat de Esposito, în chiar termenii pe care Machiavelli îi propune, aceia de *conflict* și de *risc*, rolul politicii fiind recunoscut în arta/practica de a governa tensiunea conflictuală care decurge în mod natural din diferitele interese preconizate. „Fără tensiune nu poate exista politica”, decretează Esposito atunci când afirmă *despre Machiavelli* că re poziționează coordonatele conflictului în tiparul unei forme/formule ordonatoare²¹. Machiavelli, consideră Esposito, regândește o geometrie a extremelor, echilibrată însă de o perspectivă temperată: „dorința unuia de a domina este egală cu tendința celuilalt de a nu permite să fie dominat. Puterea primului este egală rezistenței celui din urmă, și invers, este parte a unui circuit nesfârșit. În loc să fie privită ca o mașină de neutralizare, relația este reglementată instituțional de conflict²². Astfel, „regula despre Machiavelli” nu poate fi disociată de dimensiunile interpretative conferite vieții biologice (*și de Machiavelli și de Esposito*), dimensiune acreditată de Esposito cu valențele de materie primă și de orizont lexical specifice gândirii lui Machiavelli.

Machiavelli și Esposito/Esposito despre Machiavelli: originea actualului

În elaborarea, analizarea și comentarea filosofiei dedicate Europei,

Machiavelli și Esposito/ Esposito despre Machiavelli devin puncte de referințe pentru reactivarea unei abordări analitice de la Machiavelli la Hegel, trecând prin Locke, Rousseau, Montesquieu și Kant, ca însemne ale filosofiei-viziunilor politice echivalate „pasajelor politice cu aspect filosofic”²³.

Privită din afară, filosofia Europei conservă un sens al lui înlăuntrul, amprentat de Machiavelli, prin chiar vehicularea termenilor fondatori de *civilitate* și *civilizație*, drept concepte/realități „mai degrabă fundamentate pe mișcare și pe mobilizare, decât pe stază, odihnă și imobilitate”, concepte care coimplică domesticirea și interiorizarea, cu scopul revederii sintagmei denumite, de același Machiavelli, prin *vivere civile* (stare capabilă a atrage primatul forței în interior, dominându-o prin chiar energia acumulată și îmblânzindu-o prin reglementarea conflictului) și prin *principato civile*. „Regula despre Machiavelli”, îi permite lui Esposito să se poziționeze continuator în trasarea unor coordonate posibil-reactive ale proiectului european: „În cadrul lumii globalizate, Europa poate fi condusă înapoi la rolul unei *puteri civile* numai cu condiția ca acest adjectiv să primească ponderea semantică pe care o avea în tradiția de gândire a lui Machiavelli și Vico (...) Prin *civilitate*, atât Machiavelli, cât și Vico denumeau predominanța necesară a intereselor poporului asupra celor din straturile sociale dominante”²⁴.

Angajamentul asumat/afirmat al lui în afară se cere a fi revăzut [și aici], intermediat prin chiar recursul lui Esposito la Machiavelli, în sensul continuării/re-dinamizării intervalului/pasajului filosofico-politic dedicat Europei, prin detenta de *a se întoarce la...*, pentru a extrage de acolo interpretări și soluții. În registrul de la Machiavelli la Gramsci, diferența italiană dispune de o prerogativă esențială în articularea unui „praxis european amprentat de experiențele succesive ale umanismului civil, de iluminismul reformist, de hegeli-anismul napolitan și de opoziția la fascism”, dialectica putere – rezistență fiind parte intrinsecă a dinamicii intelectuale și, mai ales, parte integrantă a oricărui context istoric²⁵.

Dar, mai ales, diferența italiană subzistă și își probează autenticitatea prin dinamica raportării la origine, drept *nod* receptat activ, proiectat în datele actualului, ale cărui tensiuni se resimt în contextul-intuit de Machiavelli, responsabil de apariția unor noi/alte structuri, sau ordonări care sunt produsul conflictului politic dintre/între părțile sociale existente. Din zona actualului, Esposito consideră că însăși „întrebarea nerezolvată astăzi a unui popor european absent indică tensiunea menționată. Este adevărat că instituțiile legitime nu vor apărea în lipsa conflictelor politice. Europa [trebuie să fie produsul s.n.], trebuie să fie expresia voinței și a nevoilor comune extinse la toți cetățenii, și cei de astăzi și cei de mâine. (...) Doar astfel, Europa va

putea să își recapete motivația profundă a unității sale”²⁶.

Perspectiva emisă lansează și susține „regula lui și”, prin însuși algoritmul de analiză textuală, utilizat de Roberto Esposito și probat/aplicat într-un dublu context, atât în *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*, cât și în *The Origin of the Political. Hannah Arendt or Simone Weil?*. Ceea ce este plasat în *Hannah Arendt or Simone Weil?* sub semnul unei „întâlniri ratate”, al neșansei unei intersecții real-factice, neconcretizate dincolo de genealogie, de experiența cu pronunțată intensitate intelectual-morală, de traversarea acelorași spații, de lecturarea acelorași cărți și de experimentarea acelorași emoții, chiar dacă ambele s-au delimitat sau, din contră, s-au intersectat inconștient, devine, în relația/raportul Vico – Machiavelli – Bruno, o *posibilitate de exprimare/redare a diferenței-prin conexiune*, transpusă/funcțională inclusiv în relația Machiavelli și Esposito. De fapt, scopul declarat al lui Esposito este de a promova o filosofie interesată să ia în posesie *nodul* care corelează ferm conceptele de *attualità* (concept definit drept spațiu rezervat evenimentelor curente și presante în care funcționează dis-

pozitivele subordonate/auxiliare istoriei și în care nihilismul și biopolitica sunt principii exemplare de distilație) și de *l'attuale* (termen care exprimă ideea de proiectare a vechiului în chiar nucleul prezentului, existând probabilitatea ca acesta să se expună arhaicului și care sugerează constituirea categoriilor diagonale de conectare specifice cunoașterii și puterii, naturii și istoriei, tehnologiei și vieții).

Astăzi [în momentul scrierii articolului de față – în accepția espositoiană a lui „dacă aș fi scris această carte astăzi”], „regula Machiavelli și Esposito” devine o modalitate de identificare a sensului atribuit [aici], de ambii gânditori/filosofi, dimensiunii gândirii, prin stabilirea coordonatelor unui spațiu comun și prin chiar detensionarea paradigmei trecut – viitor, care conturează și aprofundează un *locus* comun al gândirii ambilor gânditori: tabloul de grup italian *se deschide cu Machiavelli și se oprește* la Esposito, cel din urmă filosof reprezentant al contactului, autor al „convergenței misterioase”, propunător al distanței/apropierii care, printr-o astfel de exegeză, interferează, se leagă și se continuă.

Note

¹ Roberto Esposito, *The Origin of the Political. Hannah Arendt or Simone Weil?*, traducere de Vincenzo Binetti și Gareth Williams, Fordham University Press, 2017.

² *Ibidem*, p. XI.

³ *Ibidem*, p. 1.

⁴ *Idem*, *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*, traducere de Zakiya Hanafi, Stanford University Press, Stanford, California, 2012, p. 50.

⁵ Pentru mai multe detalii, a se vedea Viorella Manolache, *Ecce*

- 14 *Ibidem*, p. 120.
15 *Ibidem*, p. 134.
16 *Ibidem*, pp. 136-137.
17 *Ibidem*, p. 140.
18 *Ibidem*, p. 115.
19 *Ibidem*, p. 116.
20 *Ibidem*, pp. 118-119.
21 *Ibidem*, pp. 128-130.
22 *Ibidem*, p. 139.
23 Roberto Esposito, *A Philosophy for Europe. From the Outside*, traducere de Zakiya Hanafi, Polity Press, Cambridge, 2018, p. 492.
24 *Ibidem*, p. 40.
25 *Ibidem*, pp. 385-386.
26 *Ibidem*, p. 41-42.
- Philosophia Politica. „Diferența”*
lui Roberto Esposito, Editura
Institutului de Științe Politice și
Relații Internaționale „Ion I. C.
Brătianu” al Academiei Române,
București, 2016, pp. 18-32.
6 Roberto Esposito, *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*, p. 10.
7 *Ibidem*, p. 47.
8 *Ibidem*, pp. 32-33.
9 *Ibidem*, p. 58.
10 *Ibidem*, pp. 61-62.
11 *Ibidem*, p. 168.
12 *Ibidem*, pp. 170-171.
13 *Ibidem*, p. 198.

Bibliografie

- ESPOSITO, Roberto, *Living Thought: The Origins and Actuality of Italian Philosophy*, traducere de Zakiya Hanafi, Stanford University Press, Stanford, California, 2012.
- IDEM, *The Origin of the Political. Hannah Arendt or Simone Weil?*, traducere de Vincenzo Binetti și Gareth Williams, Fordham University Press, 2017.
- IDEM, *A Philosophy for Europe. From the Outside*, traducere de Zakiya Hanafi, Polity Press, Cambridge, 2018.
- MACHIARELLI, Niccolò, *Comentarii la prima decadă a lui Titus Livius*, traducere de Gabriel Purghel, Editura Humanitas, București, 2019.
- IDEM, *Principele*, ediția a II-a, traducere de Monica Fekete, Nina Façon, Editura Humanitas, București, 2019.
- IDEM, *The Art of War*, traducere de Henry Neville, VA: Wilder, Bedmore, 2008.
- MANOLACHE, Viorella, *Ecce Philosophia Politica. „Diferența” lui Roberto Esposito*, Editura Institutului de Științe Politice și Relații Internaționale „Ion I. C. Brătianu” al Academiei Române, București, 2016.